

*С.Д. Максименко, М.Б. Євтух,
Я.В. Цехмістер, О.О. Лазуренко,
О.М. Немец*

ПСИХОЛОГІЯ
та
ПЕДАГОГІКА

УДК 159.9+371.01(075.8)

ББК 88я73+74я73

М 17

*Затверджено Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України
як підручник для студентів вищих навчальних закладів
(лист №1/11-3118 від 06.03.2012 р.)*

Максименко С.Д. Розділ 1. Ч. 1 (Теми 1, 2, 3), Ч. 2 (Теми 4, 5), Ч. 3 (Теми 6, 7, 8, 9), Ч. 4 (Теми 11, 12, 13, 14), Ч. 5 (Теми 15, 16), Ч. 6 (Теми 17, 18, 19);

Євтух М.Б. Розділ 2. Ч. 1 (Теми 1, 2), Ч. 2 (Теми 3, 4, 5, 6);

Цехмістер Я.В. Розділ 1. Ч. 4 (Тема 10); Розділ 2. Ч. 3 (Тема 8);

Лазуренко О.О. Розділ 2. Ч. 2 (Тема 7);

Немеш О.М. Розділ 1. Ч. 2 (Тема 5.3), Ч. 3 (Тема 6.4, 6.6).

Рецензенти:

Н.В. Чепелева, доктор психологічних наук, професор, академік НАПН України;

В.І. Бондар, доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України.

Максименко С.Д.

**М 17 Психологія та педагогіка : Підручник / С.Д. Максименко, М.Б. Євтух, Я.В. Цехмістер, О.О. Лазуренко, О.М. Немеш. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2014. – 584 с.
ISBN 978-966-194-177-8**

У підручнику викладено основи нормативного курсу «Основи психології. Основи педагогіки», розкрито загальні питання психології та педагогіки. Подано блок процедур, які забезпечують активне та свідоме засвоєння навчальної інформації.

Для студентів вищих закладів освіти, де викладається цей курс.

УДК 159.9+371.01(075.8)

ББК 88я73+74я73

ISBN 978-966-194-177-8

© Максименко С.Д., Євтух М.Б.,
Цехмістер Я.В., Лазуренко О.О.,
Немеш О.М., 2014
© Видавничий Дім «Слово», 2014

ЗМІСТ

Передмова.....	9
РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГІЯ.....	10
Частина перша. Вступ до психології.....	10
Тема 1. Предмет психології.....	10
1.1. Предмет психології та її завдання.....	10
1.2. Основні галузі психологічних знань.....	12
1.3. Зв'язок психології з іншими науками.....	13
1.4. Основні напрями в сучасній психології.....	15
Тема 2. Розвиток психіки і свідомості.....	23
2.1. Виникнення психіки.....	23
2.2. Рефлекторна природа психіки.....	24
2.3. Розвиток механізмів психіки.....	32
2.4. Розвиток психіки у філогенезі.....	37
2.5. Психіка і свідомість.....	42
2.6. Виникнення і розвиток людської свідомості.....	44
Тема 3. Методи дослідження в психології.....	54
3.1. Загальна характеристика методів психологічного дослідження.....	54
3.2. Генетико-моделюючий метод.....	56
3.3. Метод спостереження.....	73
3.4. Експериментальні методи.....	89
3.5. Психодіагностичне дослідження.....	115
3.6. Принципи дослідження.....	139

Частина друга. Особистість. Соціальні групи.....	145
Тема 4. Поняття особистості в психології.....	145
4.1. Змістові ознаки особистості.....	146
4.2. Структура особистості.....	163
4.3. Теорії особистості.....	169
4.4. Онтогенез особистості.....	199
Тема 5. Соціальні групи.....	219
5.1. Поняття про групи.....	219
5.2. Колектив.....	220
5.3. Міжособистісні стосунки в групі.....	221
5.4. Конфлікт.....	229
Частина третя. Діяльність.....	235
Тема 6. Психологічний аналіз діяльності.....	235
6.1. Поняття про діяльність.....	235
6.2. Мета і мотиви діяльності.....	236
6.3. Структура діяльності.....	237
6.4. Способи діяльності, процес їх опанування.....	239
6.5. Перенесення та інтерференція дій.....	246
6.6. Основні різновиди діяльності.....	249
Тема 7. Мова і мовлення.....	259
7.1. Поняття про мову та її функції.....	259
7.2. Фізіологічні механізми мовленнєвої діяльності.....	261
7.3. Різновиди мовлення.....	265
Тема 8. Спілкування.....	272
8.1. Поняття про спілкування.....	272
8.2. Засоби спілкування.....	275
8.3. Функції спілкування.....	278
8.4. Різновиди спілкування.....	283
Тема 9. Увага.....	289
9.1. Поняття про увагу.....	289
9.2. Фізіологічні основи уваги.....	291
9.3. Різновиди і форми уваги.....	295
9.4. Властивості уваги.....	299

Частина четверта. Пізнавальні психічні процеси.....	307
Тема 10. Відчуття.....	307
10.1. Загальна характеристика пізнавальних процесів. Поняття про відчуття.....	307
10.2. Фізіологічне підґрунтя відчуттів.....	309
10.3. Класифікація і різновиди відчуттів.....	310
10.4. Основні властивості відчуттів.....	315
10.5. Відчуття і діяльність.....	318
Тема 11. Сприймання.....	322
11.1. Поняття про сприймання.....	322
11.2. Різновиди сприймань.....	323
11.3. Властивості сприймань.....	326
11.4. Спостереження і спостережливість.....	328
Тема 12. Пам'ять.....	333
12.1. Поняття про пам'ять.....	333
12.2. Запам'ятовування та його різновиди.....	333
12.3. Відтворення та його різновиди.....	335
12.4. Забування та його причини.....	336
12.5. Теорії пам'яті.....	338
12.6. Різновиди пам'яті.....	340
12.7. Індивідуальні особливості пам'яті.....	342
Тема 13. Мислення.....	347
13.1. Поняття про мислення. Соціальна природа мислення.....	347
13.2. Мислення як процес розв'язування задач.....	350
13.3. Розумові дії та операції.....	351
13.4. Форми мислення.....	354
13.5. Процес розуміння.....	357
13.6. Види мислення.....	359
13.7. Індивідуальні особливості мислення.....	361
Тема 14. Уява.....	366
14.1. Поняття про уяву.....	366
14.2. Фізіологічне підґрунтя уяви.....	369
14.3. Процес створення образів уяви.....	371

14.4. Різновиди уяви.....	373
14.5. Уява і особистість.....	376
Частина п'ята. Емоційно-вольові процеси.....	379
Тема 15. Емоції і почуття.....	379
15.1. Поняття про емоції та почуття.....	379
15.2. Фізіологічне підґрунтя емоцій та почуттів.....	381
15.3. Вираження емоцій та почуттів.....	383
15.4. Форми переживання емоцій та почуттів.....	384
15.5. Вищі почуття.....	387
Тема 16. Воля.....	391
16.1. Поняття про волю.....	391
16.2. Довільні дії та їх особливості.....	393
16.3. Аналіз складної вольової дії.....	395
16.4. Основні вольові якості особистості.....	397
Частина шоста. Індивідуально-психологічні особливості особистості.....	404
Тема 17. Темперамент.....	404
17.1. Поняття про темперамент.....	404
17.2. Фізіологічне підґрунтя темпераменту.....	406
17.3. Типи темпераментів.....	407
17.4. Основні властивості темпераменту.....	410
17.5. Темперамент та діяльність.....	412
Тема 18. Характер.....	416
18.1. Поняття про характер.....	416
18.2. Природа характеру.....	417
18.3. Структура характеру.....	419
18.4. Основні риси типового характеру.....	422
18.5. Формування характеру.....	425
Тема 19. Здібності.....	430
19.1. Поняття про здібності.....	430
19.2. Структура здібностей.....	433
19.3. Різновиди здібностей.....	435
19.4. Індивідуальні відмінності у здібностях людей та їх природні передумови.....	436

РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІКА.....	442
Частина перша. Вступ до педагогіки.....	442
Тема 1. Педагогіка як наука.....	442
1.1. Поняття про педагогіку.....	442
1.2. Категорії педагогічної науки.....	448
1.3. Зв'язок педагогіки з іншими науками.....	449
1.4. Методи науково-педагогічних досліджень.....	451
Тема 2. Розвиток особистості в процесі навчання і виховання.....	456
2.1. Розвиток і виховання особистості.....	456
2.2. Біологічне і соціальне у розвитку.....	463
Частина друга. Дидактика – теорія освіти та навчання.....	470
Тема 3. Дидактичні основи процесу навчання.....	470
3.1. Поняття про дидактику.....	470
3.2. Зв'язок дидактики з конкретними методиками.....	472
3.3. Зміст освіти.....	472
Тема 4. Закономірності і принципи навчання.....	476
4.1. Закони і закономірності в педагогіці.....	476
4.2. Принципи навчання.....	478
Тема 5. Методи і засоби навчання.....	484
5.1. Поняття про методи навчання.....	484
5.2. Класифікація методів навчання.....	486
5.3. Функції методів навчання.....	494
Тема 6. Види і форми організації навчання.....	498
6.1. Види навчального процесу.....	498
6.2. Форми організації навчального процесу.....	499
6.3. Урок як основна форма організації навчально-виховного процесу.....	501
Тема 7. Система освіти в Україні.....	505
7.1. Система освіти. Державна національна програма «Освіта (Україна ХХІ ст.)».....	505

244...	7.2. Типи навчальних і навчально-виховних закладів.....	508
244...	7.3. Педагогіка вищої школи.....	512
244...	7.4. Болонський процес і національна вища школа...514	
244...	7.5. Освіта в інших країнах.....	519
244...	Частина третя. Теорія виховання.....	556
244...	Тема 8. Основні положення теорії виховання.....	556
244...	8.1. Структура виховного процесу.....	556
244...	8.2. Мета виховання.....	561
244...	8.3. Закономірності виховання.....	563
244...	8.4. Форми організації і методи виховання.....	565
244...	8.5. Підходи у вихованні як педагогічні категорії....	568

ПЕРЕДМОВА

Підручник «Психологія та педагогіка» укладений для студентів вищих навчальних закладів, які вивчають нормативний курс «Основи психології. Основи педагогіки», розроблений на основі нової концепції сучасної освіти, з врахуванням нових підходів щодо підготовки кадрів у сучасних умовах.

Вивчення курсу передбачає засвоєння студентами системи психолого-педагогічних знань, основних понять з кожної теми, набуття досвіду застосування цих знань на практиці.

Вміщені в підручнику завдання не повинні обмежувати ініціативу викладача, їх можна змінювати і доповнювати з урахуванням специфіки факультету.

Розділ перший. ПСИХОЛОГІЯ

Частина перша. ВСТУП ДО ПСИХОЛОГІЇ

Тема 1. ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЇ

1.1. Предмет психології та її завдання

Психологія – одна з наук про людину. Термін «психологія» походить від грецьк. «*psyche*» – душа і «*logos*» – слово, тобто вчення, що означає «наука про душу». Назва науки збереглася й до сьогодні: слово «душа» збереглося в нашій мові, але у зовсім іншому розумінні. Під «душевними» якостями розуміють психічні явища, а слово «душа» означає психіку людини як продукт діяльності її мозку.

Психологія – це наука, що вивчає процеси активного відображення людиною об'єктивної реальності у формі відчуттів, сприймання, мислення, почуттів та інших процесів і явищ психіки. Завданням психології є вивчення законів психічного життя людини, задля того, щоб використовувати їх при організації різних видів навчальної, трудової, творчої діяльності людини, для правильної побудови системи взаємовідносин між людьми, оптимальної організації процесу формування особистості.

Об'єктом її вивчення є найскладніша сфера життєдіяльності людини – психіка. Психіка – це суб'єктивне відображення об'єктивного світу (так як зовнішні впливи завжди і обов'яз-

ково переломлюються через знання, досвід суб'єкта, його вікові та індивідуальні особливості, психічний стан), регулятор поведінки й діяльності людини. Основними функціями психіки є відображення та регуляція поведінки і діяльності.

Складність психіки як явища зумовлена тим, що вона є вищим продуктом біологічного та суспільного розвитку живих істот. Складним є і функціональний бік психіки. Вона є засобом орієнтування організму в навколишньому світі й регулятором поведінки в динамічних умовах середовища. Психічна активність людини спрямовується на різні об'єкти. Задовольняючи свої матеріальні (органічні) та духовні потреби як необхідну умову життя, людина шукає й одержує з навколишнього природного та соціального середовища необхідні для цього джерела, здобуває знання, планує свої дії, визначає засоби й шляхи їх здійснення, напружує сили, щоб досягти поставленої мети, переживає успіхи та невдачі. Усе це становить психічну діяльність людини, яку вивчає наука психологія.

Предметом психології є закономірності розвитку і проявів психічних явищ та їх механізми.

Психічне життя людини складне й має багато форм виявлення. Психічні явища — це своєрідні суб'єктивні переживання, суб'єктивні образи відображуваних у свідомості явищ реальної дійсності, це внутрішній світ людини в усій його повноті й різноманітності.

Психічне життя людини охоплює її пізнавальну діяльність — відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, уяву, емоційно-вольову — різноманітні почуття, переживання, а також прояви волі — вольові якості. Важливим аспектом психічного життя є спонуки до активності — потреби, інтереси, переконання, ідеали тощо. Особливу групу психічних явищ становлять індивідуально-психологічні властивості особистості — здібності, темперамент, характер та її психічні стани — піднесеність, пригніченість, схвильованість, байдужість та ін.

Як форма відображення дійсності високоорганізованою матерією — нервовою системою, мозком — психіка характеризується низкою особливостей.

По-перше, психічне відображення має активний характер, пов'язане з пошуком та добором способів дій, що відповідають умовам середовища.